

УДК 94(477.85.87)
ББК 63.3(4Укр)52

Микола Литвин
(м. Львів, Україна)

УЧАСТЬ ГУЦУЛІВ В УКРАЇНСЬКИХ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАННЯХ ПЕРШОЇ ЧВЕРТІ ХХ ст.

У статті розглянуто участь гуцулів в українських визвольних змаганнях першої чверті ХХ ст. Зокрема, досліджено діяльність гуцулів у роботі перших українських політичних партій, громадських організацій та українського уряду ЗУНР; участь у бойових діях у складі УСС та УГА.

Ключові слова: гуцули, громадські організації, політичні партії, український уряд.

Як відомо, 2011 р. українці урочисто відзначили 200-ліття Маркіяна Шашкевича, портрети якого дуже часто висіли в помешканнях гуцулів поряд з портретами Тараса Шевченка та Івана Франка. Власне добі Визвольних змагань ХХ ст. передував період українського національного відродження ХІХ ст. Національне пробудження засигналізувала “Руська трійця” в особі Маркіяна Шашкевича, Івана Вагилевича та Якова Головацького, яка 1837 р. видрукувала альманах “Русалка Дністровая”, ввела народну мову в літературу й виступила за єдність українців Австрії з підросійською Україною. Відзначення сотих роковин Маркіяна Шашкевича (1911) у Коломиї, Косові, Кутах дало новий імпульс національно-культурному життю українців Прикарпаття¹.

Важливий державно-політичний досвід країни здобули в Галицькому сеймі та Віденському парламенті, а також перших українських партіях – радикальній, яка була дуже популярною на Гуцульщині, та національно-демократичній і соціал-демократичній, їх виборчих кампаніях кінця ХІХ – початку ХХ ст.² Як відомо, серед творців Русько-української радикальної партії (1890) і парамілітарної “Січі” (1900) був громадсько-політичний діяч, адвокат і видавець із Коломиї Кирило Трильовський, а також громадські діячі Михайло Перцович (Верхній Березів), Іван Чупрей (Печеніжин), Юра Соломійчук-Юзенчук (Жаб’є) та ін.³ Інтелігенція краю також гуртувалася в осередках “Просвіти”, “Рідної школи”, Науковому товаристві імені Шевченка у Львові. Особливо популярними стали просвітянські читальні на Гуцульщині – Довгопіллі, Печеніжині (1895), Космачі (1896), Микуличині, Кутах (1897), Старому Косові (1899), Ростопках (1900), Рожневі (1901), Делятині, Шешорах (1902), Акришорах (1912) та інших селах⁴.

Історію України, традиції козацтва та опришківського руху, здоровий спосіб життя активно популяризували на початку століття січові осередки на Гуцульщині, зокрема в Микуличині, Жаб’ї, Верхньому Березові, Шешорах, Москалівці, Річці, Косові. Гуцульські відділи січовиків узяли участь у січових здвигах у Коломиї (1909), Станіславові (1911), Снятині (1912), Львові (1914) та різних заходах на честь сторіччя від дня народження Тараса Шевченка. Чимало гуцулів з Брустурів, Річки, Яворова, Космача, Кобаків, Краснопілля, Жабйого і кількох Березовів у 1914–1918 рр. воювало в лавах Легіону (згодом полку) Українських Січових Стрільців у Карпатах та Надзбруччі; сотні з них потрапили в полон, де запізнали життя і побут наддніпрянців, загалом Росії.

Падіння імперії Габсбургів і завершення Першої світової війни радо вітала більшість галицьких українців. Особливі надії покладалися на Українську Національну Раду – тимчасовий парламент ЗУНР, який створено 18 жовтня 1918 р. у Львові. До цього представницького органу ввійшли й гуцули, а серед них Гриць Дувіряк (повіт Печеніжин), Василь Нагірняк (повіт Надвірна), Петро Шекерик-Доників (повіт Косів), Кирило Трильовський (як посол віденського парламенту)⁵. Уже згаданий косівський

радикал П. Шекерик-Доників брав участь у розробці нового аграрного законопроекту, обґрунтовуючи необхідність “консолідації великої земельної власності” і “викуп землі у багатих селян”, організацію промислу для безземельних. “Землю мають дістати селяни, – зазначав він, – але так, щоб від того вони мали хосен, і держава не потерпіла. Вивласнення землі для соціалізації зруйнує державу і не дасть нічого селянам – ми мусимо землю мати у власність і хочемо за неї заплатити, бо знаємо, що доки не заплатимо, доти нашою не буде”. (Як відомо, і в УНР, і на радянській Україні земельна політика була зовсім іншою). Не секрет, що думку радикалів не поділяла місцева біднота, яка прагнула конфіскації земельної власності, без викупу⁶.

У період ЗУНР започатковано створення нових органів влади, мережу державних навчальних закладів з українською мовою навчання. Полякам, яких чимало було в Косові, Ворохті, Надвірній та Делятині, дозволено відкривати польськомовні школи. Українське державотворення підтримали українські кооператори і просвітяни, зокрема й члени читальні “Просвіти” в Космачі (ств. 1908 р.), при якій діяла Гуцульська торгова спілка (ств. 1909 р.). Після поразки ЗУНР космацька “Просвіта” поновила свою культурно-освітню працю лише в березні 1923 р.⁷

У цей час у повітовому Косові почала виходити україномовна газета “Урядові вісті”, засновано видавництво навчальних підручників “Довбуш” (редактори Микола Угрин-Безгрішний, Богдан Заклинський), відкрито нову повітову бібліотеку і навіть театр ім. І. Тобілевича (директор М. Угрин-Безгрішний). Згідно з розпорядком комісара Косівського повітового уряду Анатолія Лепкого запроваджено перейменування вулиць на честь діячів української історії та культури – Тараса Шевченка, Івана Франка, Михайла Грушевського, князів Святослава, Романа і Данила, святого Володимира, українських гетьманів. Центральні площі мали отримати назви – Берестейського миру, Олекси Довбуша, Стрілецька, Першого падолиста.

Що ж до польського населення Косівщини (близько 15% у 1910 р.), то воно бойкотувало заходи української влади. Євреї, яких багато було в цьому повіті перед світовою війною (близько 1%, а після війни майже 6%), зайняли нейтральну позицію, що, зрозуміло, не подобалося полякам.

Цікаво, що під впливом ЗУНР у листопаді–грудні 1918 р. започатковано створення українських самоврядних структур на Закарпатті, а місто Ясіня стало столицею новопроголошеної Гуцульської республіки. Її керівний орган – Гуцульську Народну Раду очолив Степан Клочурак, що згодом став міністром уряду Карпатської України. На жаль, уже 1919 р. цей терен окупували війська Угорщини, Чехословаччини та Румунії й Гуцульська республіка перестала існувати⁸.

У ході дев’ятимісячної українсько-польської війни 1918–1919 рр. тисячі гуцулів поповнили лави Галицької армії, насамперед 36-ий піший полк ім. гетьмана Івана Мазепи, Запорозьку гуцульську сотню ім. Юрія Федьковича і Гуцульський курінь, який створено 25 листопада 1918 р. на правах полку. Вказаний курінь під орудою поручника Гриця Голинського сформовано в складі Першої бригади УСС Другого корпусу Галицької армії з добровольців Коломийщини і Косівщини й досвідчених вояків 24-го і 36-го Коломийських полків австрійської армії. Свій перший бій гуцули прийняли у грудні 1918 р. на фронті під Хировом. Навесні 1919 р. цей курінь, який інколи називали Окремим загоном четаря Гриця Голинського, складався з трьох піших сотень (по 200 стрільців і старшин кожна) і кулеметної сотні⁹.

Особливою мужністю гуцули куреня відзначилися в наступі на Львів, у ході Вовчухівської операції навесні 1919 р. Зокрема, 7 березня стрільці захопили оборонні редуты поляків у селі Вовчухи, а наступного дня – залізничну станцію Родатичі, що

перерізала шлях полякам з Перемишля до Львова. У ці дні гуцули здобули чималі трофеї – 6 гармат, 26 скорострілів, 2 міномети та полонили понад 250 польських легіонів. Щоправда, ця перемога далася нелегко: декілька січовиків загинуло, а 76 отримали поранення. Про мужнього командира куреня гуцули любили співати:

Сказав Гриць Голинський Ходорів палити
До самого Львова канонами бити.
До самого Львова канонами бити,
а під Перемишлем голови зложити.

Тієї весни курінь воював також під Старим Самбором і Городком, а влітку в ході Чортківської офензиви – на берегах Золотої Липи і під Рогатином. У цих боях більшість вояків полягло смертю хоробрих. Гуцули не змогли допомогти і своїй малій Батьківщині: 24 травня значну кількість сіл Гуцульщини окупувало румунське військо (8-ма піхотна дивізія Я.Задіка)¹⁰. У ті ж дні створено спільно з поляками військове командування і цивільну адміністрацію.

На Великій Україні в цей час формувався Перший гуцульський полк морської піхоти Армії УНР.

Після відступу в липні 1919 р. Галицької армії за Збруч уряд ЗУНР перебрався зі Станиславова до Кам'янця, а згодом до Відня, де проголосив курс на відновлення незалежної Галицької республіки, так званої “Швейцарії Сходу”. Галицький провід сподівався, що соціально-економічний розвиток держави забезпечать чималі запаси нафти, озокериту, солі, лісу, унікальні залізничні та шосейні дороги через Карпати до Чехословаччини, Румунії, Угорщини, а також працьовите населення, яке прагнуло освіти й господарського вишколу. Як відомо, потужні та невеликі тартаки діяли в Делятині, Микуличині, Білих Ославах, Кутах, Яблуниці, Космачі та інших гуцульських селах.

Великі надії покладалися на виявлені до Першої світової війни родовища нафти в Делятині, Яблуниці, Вороненці, Лоевій, Чорних Ославах, Пнев'ї, Ворохті, Стримбі, Зеленій, Рафайловій, Добротові, Пасічній, Чорному Потоці, Заріччі, Слободі Рунгурській. З 1899 р. копальня нафти діяла в Космачі. Традиційно експортували кам'яну й кухонну сіль з великих солеварень Делятина, Косова, Ланчина. Крім того, певний час в австрійську добу діяли й невеликі солеварні в Лоевій, Космачі, Яблунові, Княждворі, Уторопах, Стопчатові¹¹.

Зауважимо й те, що після закінчення українсько-польської війни частини Української галицької армії інтерновано в таборах Чехословаччини. Збройний опір окупантам продовжили чинити у квітні 1920 р. вже цивільні, зокрема біднота Косівщини (села Жаб'є, Голови, Зелена та ін.). Визвольні змагання занотував у спогадах уже згаданий діяч ЗУНР Петро Шекерик-Доників¹².

Після антиукраїнської ухвали Ради амбасадорів 1923 р. щодо Східної Галичини і де-юре поразки Визвольних змагань український національно-визвольний рух набирає нових форм і нового змісту. На початку 1920-х рр. на Гуцульщині особливо популярними стають партійні осередки радикалів, які доносять свої ідеї на шпальтах популярного часопису “Громадський голос”; радикали гостро виступають як проти політики СРСР, так і нового польського режиму, який започаткував колонізацію краю, де більшість становили українці. Щоправда, не без зовнішнього впливу в середовищі радикалів несподівано з'являється радянське ядро на чолі з адвокатом Кирилом Трильовським, яка на деякий час вносить політичне сум'яття у стан українців. Зауважимо й те, що в цей час значно слабшими були позиції Української трудової партії (з 1925 р. –

УНДО) та лівих сил – КПЗУ із “Сельробом”. Праворадикальні сили активізувалися лише на початку 30-х років. Патріотично налаштована молодь гуртувалася у “Соколі”, “Пласті”, “Лузі”, які зазнавали постійних переслідувань влади. Нелегко було конкурувати й українській кооперації Галичини, до якої прилучилося чимало наддніпрянських політемігрантів.

Зрозуміло, що нова польська влада та осередки польських партій прагнули не допустити консолідації українського суспільства. Власне для нейтралізації ідеї соборності фаворизувалася ідея етнополітичного регіоналізму гуцулів і лемків. З цією метою як на Гуцульщині, так і на Лемківщині створено низку провладних польських суспільно-культурних товариств.

Певні надії українців породив вибух Другої світової війни. У середині вересня 1939 р. у селах Косівщині з'явилося багато польських урядовців і військових, які відступали до Румунії. Щоправда, приєднання Західної України до радянської України започаткувало не лише українізацію шкільництва, але й масові депортації та арешти українців, поляків, євреїв. Зокрема, 1941 р. у Станіславівській в'язниці НКВС розстріляно командира Гуцульського куреня УГА Гриця Голинського (1990 р. його прах перепоховано в Делятині). Він повторив долю багатьох гуцулів, яких було страчено в УРСР у 20–30-ті рр. XX ст. Мартиролог загиблих земляків тривалий час укладає краєзнавець Петро Арсенич. Новий імпульс Визвольним змаганням дало створення в ході війни Української Повстанської Армії. Уже після Другої світової війни визвольний чин попередників продовжили шестидесятники, представники дисидентського руху, а серед них і В'ячеслав Чорновіл, який неодноразово бував серед горян Космача.

Як бачимо, Українські визвольні змагання першої половини XX ст., незважаючи на певні поразки і тактичні прорахунки, підтримували національну свідомість краян і цілеспрямовано руйнували підмурки тоталітарних режимів. Їх уроки потрібно засвоїти не лише історикам і політологам, але й сучасним політикам і управлінцям.

1. Стеблій Ф. Маркіян Шашкевич – провісник незалежності соборної України / Ф. Стеблій. – Львів, 2011. – С. 5–22.
2. Детальніше див.: Чорновіл І. Українська фракція Галицького крайового сейму. 1861–1901 (Нарис з історії українського парламентаризму) / І. Чорновіл. – Львів, 2002. – 288 с. ; Аркуша О. Українське представництво в Галицькому сеймі 1901–1907 років / О. Аркуша // Записки Наукового товариства імені Шевченка. – Львів, 2006. – Т. ССІІ. – С. 151–239; Левицький В. Як відбуваються наради парламенту? / В. Левицький // Календар товариства “Просвіта” на наступний рік 1912. – Львів, 1911. – С. 67–77.
3. Див.: Гей, там на горі “Січ” іде: Пропам'ятна книга “Січей” / [упоряд. П. Трильовський]. – К., 1993. – 416 с.; Литвин М. Історія українського стрілецтва / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1990. – 200 с.
4. Клапчук В. Гуцульщина та гуцули: економіка і народні промисли (друга половина XIX – перша третина XX ст.) / В. Клапчук. – Львів ; Івано-Франківськ, 2009. – С. 116–118; Арсенич П. Просвіта на Гуцульщині / П. Арсенич // Гуцульщина. – Торонто, 1994. – Ч. 37. – С. 21–22; Арсенич П. Мати українських товариств / П. Арсенич, Л. Вардзарук // Новий час. – 1990. – 6 грудня; Сіреджук П. З хроніки подій Гуцульщини на зламі XIX і XX ст. / П. Сіреджук // Історія Гуцульщини. – Львів, 2001. – Т. 6. – С. 584–623.
5. Литвин М. Історія ЗУНР / М. Литвин, К. Науменко. – Львів, 1995. – С. 75–90.
6. Литвин М. Західноукраїнське село в період Визвольних змагань / М. Литвин // Історія українського селянства. – К. : Наук. думка, 2006. – Т. 1. – С. 597–621.
7. Сіреджук П. Діяльність “Просвіти” в Космачі / П. Сіреджук // Гуцульщина. – Торонто, 2000. – Ч. 59. – С. 22–25.

8. Литвин М. Історія ЗУНР. – С. 71–74; Павлюк О. ЗУНР і політика Угорщини / О. Павлюк // Україна в минулому. – К. ; Львів, 1995. – Вип. 7. – С. 34–35.
9. Гуцули у Визвольній боротьбі. Спогади січового стрільця Михайла Горбового / [за ред. Р. Ковалю]. – К. ; Вінниця, 2009. – С. 36–38.
10. Литвин М. Українсько-польська війна 1918–1919 рр. / М. Литвин. – Львів, 1998. – С. 367–371.
11. Клапчук В. Названа праця. – С. 162–245.
12. Шекерик-Доників П. Свято злуки українських земель / П. Шекерик-Доників // Календар “Трогада” на 1924 р. – Львів, 1923. – С. 140–144.

Николай Литвин
(г. Львов, Украина)

Участье гуцулов в украинском освободительном движении первой четверти XX в.

В статье рассмотрено участие гуцулов в украинском освободительном движении первой четверти XX в. В частности, исследована деятельность гуцулов в работе первых украинских политических партий, общественных организаций и украинском правительстве ЗУНР, участие в боевых действиях в составе УСС и УГА.

Ключевые слова: гуцулы, общественные организации, политические партии, украинское правительство.

Mykola Lytvyn
(Lviv, Ukraine)

The participation of Hutsuls in the Ukrainian liberation movement of the first quarter of the 20th century

The participation of Hutsul in the Ukrainian liberation movement in the first quarter of the 20th century is considered in the article. In particular, the Hutsuls' activity in the first Ukrainian political parties, public organizations and the Ukrainian government of ZUNR, participation in hostilities in USS and UGA are studied.

Key words: Hutsuls, public organizations, political parties, the Ukrainian government.